

ברכות נ"ה: (ה ח ל ר ס / אריה מארק)

עוצם האדם את עיניו, ושוקע בשינה. תם יומו, והוא ניתק מהעולם שבו הוא חי עד עתה. הוא פוסע עתה לתוך עולם אחר, מוזר ומופלא. דורות רבים ותרבויות רבות ניסו לפענח מסתורי זה ששמו חלום. חז"ל עסקו גם הם⁽¹⁾ בנושא זה בכמה מקומות, באורך ובקיצור, וננסה לבדוק את השקפתם. ובמקום להציג, כמקובל, סתירה או שאלה, ננסה לבנות ראשית את הרעיון, ולפיו נסב מאמרי חז"ל שונים⁽²⁾.

בנפשו של האדם ישנם שני קטבים: התבונה מחד, והדחף מאידך. ובמילים אחרות: השכל והרגש⁽³⁾. האדם השלם הינו אותו אדם המשליט את שכלו על דחפיו ותאוותיו. "טוב ארך אפים מגבור, ומושל ברוחו מכובש עיר"⁽⁴⁾. וכידוע, אין הכוונה לכיבוש ודיכוי התאוות, אלא לריסונן והפניתן לנתיבי הנכונים, וע"כ עידון וזיכור הנפש. אדם הנשלט ע"י תאוותיו ודחפיו אינו אלא חולה נפש במובן מסוים⁽⁵⁾.

ואולם כל זה בשעות היום. אז מושל השכל בכיפה. ואולם, למען בריאות הנפש, צריך גם הרגש למצוא את פורקנו - ודבר זה קורה בעת השינה. אין הכוונה שהרגש פורץ כל רסן וגדר, הוא ממשיך באותה דרגה אליה הגיע בשעות היום, אלא ששלטונו של השכל מסולק למשך השינה. השכל נדחק לקרן זווית, איו פועל כלל. ביטויו של מצב זה הוא החלום. כלשון הרש"ר הירש⁽⁶⁾: "...החלום חסר השכל הפעיל של הנשמה: מחשבות ודמיונות אחוזים אלו באלו מתקשרים עפ' קשרי אסוסיאציה מקריים, מפני שהשכל האנושי המודע - איננו מחזיק ברסן המחשבות...". ולכן "אין מראין לו לאדם אלא מהרהורי לבו"⁽⁷⁾ - עפ"י מצבה של נפשו, כל אחד לפום דרגא דיליה.

א"כ, חלקה הרגשי של הנפש פעיל בשעת השינה. עלינו להוסיף עוד, שזה אינו רק חלק רגשי כי אם חלק רגשי-חוויתי, שכך החולם הוא תמיד אחד מגיבורי חלומו, ואם נרצה - לעתים הוא מזנק מתוך שנתו שטוף זיעה, או שהוא מהלך בשנתו - וכיו"ב - חווה את חלומו. מ"מ, חלק זה של הנפש עובר עוד דבר בשעת השינה: "הנשמה הזו... ובשעה שאדם ישן היא עולה ושואבת חיים מלמעלה..."⁽⁸⁾ "א"ר בון: בשעה שהאדם ישן, הגוף אומר לנשמה, והנשמה לנפש, והנפש למלאך, והמלאך אומר לכרוב, והכרוב אומר לבעל כנפים מי הוא זה, והשרף יוליך דבר ויגיד לפני מי שאמר והיה העולם..."⁽⁹⁾

---

(1) עיקר הסוגיא: ברכות נ"ה-נ"ז: (2) ועיין באברבנאל ריש מקץ, ובשו"ת תשב"ץ ח"ב ס"י קכ"ח, שפירשו בדרך אחרת. ואני את אשר על לבי כתבתי. (3) בפסיכולוגיה המודרנית: לוגוס ומיתוס.
(4) אבות, ד, א. (5) שמונה פרקים, פ"ד-ה', הל' דעות פ"א-ג', כוזרי ג' ה', ובעוד מקומות. (6) בפירושו לבראשית, כ' ג'. ועיי"ש עוד.
(7) ברכות נ"ה: (8) "ב"ר י"ד י"א. (9) קה"ר, י' א(כ).

הרי לנו, שבשעת השינה ישנו קשר בין הנשמה לעולמות העליונים, קשר שבשעות היום מעוכב הרבה יותר ע"י השכל⁽¹⁰⁾. קשר זה אינו קשר ישיר, כפי שהמדרש מפרט את כל סדר ההתקשרות: גוף - גשמה - נפש - מלאך וכו'. ביטוייה של השתלשלות זו בחלום היא הסמלים שבחלום - כל חלום מורכב משרשרת של סמלים, שכל אחד מהם מביע משהו⁽¹¹⁾. סמלים אלו מופיעים לעיתים במעורפל ולעיתים בבהירות, כפי שיבואר לקמן. דרך כל הסמלים הללו קולטים הרגש והשכל את המסרים המועברים להם משמים. וישנם מסרים: "לאדם טוב מראין לו חלום רע" (כדי שידאג ולא יחטא ושיכפר לו עצבונ' - רש"י שם) ולאדם רע מראין לו חלום טוב⁽¹²⁾ (כדי לשמחו שיאכל עולמו) - "חלמא דלא מפשר כאיגרתא דלא מיקריא" משמע שיש כאן איגרת מסר כלשהו. לפי"ז נביין גם מדוע "כל הלן שבעה ימים נקרא רע"⁽¹³⁾ - משום שלא היה לו כל קשר עם העולמות העליונים, הוא נותק מהם, ואין רע ממנו.

כל אחד קולט את המסריכ האלוקיים לפי דרגתו, עפ"י זרן נפשו ומעלתה. ככל שיהיו דחפיו ותאוותיו יותר גסים ולא-מעודנים, כן יהי' חלמו מעורפל יותר וברור פחות. ולהיפך: ככל שנפשו זכה יותר כן יבין יותר ויקלן את ההודעות האלוקיות בבירור יתר. ולכן החלום "אחד מששים בנבואה"⁽¹⁴⁾ - החלום הברור מתקרב למעלה זו של הנבואה. ולא לחינם היו כל נבואותיהם של הנביאים בחלום⁽¹⁵⁾ - הנבואה עוברת את המימד השכלי, היא מצויה כבר במימד הרגשי-חוויתי, בדומה לחלום, כדלעיל. ובדומה לחלום, גם הנבואה ניתנת בצורת סמלים ואותות. ואכן השכינה שורה רק על "חכם גבור ועשיר"⁽¹⁶⁾ ו-"איזה גבור? הכובש את יצרו"⁽⁴⁾. אלא שהנבואה אינה כחלום רגיל. חלום רגיל עדיין אינו מסוגל להעביר את המסר בשלמותו "כשם שא"א לבר בלא תבן כך א"א לחלום בלא דברים בטלים"⁽¹²⁾ "חלום, אע"פ שקצתו מתקיים, כולו אינו מתקיים"⁽¹²⁾. תמיד יש את אותם עיוותים הנובעים מאנושיותם של הרגש והדחף. כדי שתהיה נבואה, יש צורך בהארה של הקב"ה, ובהשלמת כל פרטי ותנאי הנבואה, ואכמ"ל.

וא"כ, לפי דברינו, שישנו מסר - הודעה - בחלום, נביין את חששם של בן-דמא בן אחותו של ר' ישמעאל ובן קפרא מחלומותיהם⁽¹⁷⁾ ובדומה חשש רבא מפתרונותיו של בר הדיא⁽¹⁸⁾⁽¹⁹⁾.

אלא שדווקא בדרך מסירה זו ישגן חידוש מדהים, הנובע מדרך העברתו המעורפת של המסר. "חלמא דלא מפשר כאיגרתא דלא מיקריא"⁽¹²⁾ - אין כאן התעלמות מאזהרתו של בעל החלומות, אלא שחז"ל אומרים לאדם: "בהדי דכבשי רחמנא למה לך"? - אל תנסה לפענח את המסר. אם רוצה הקב"ה להעניש אותך, ידאג להודיעך. אבל מדוע שתפענח אתה את המסר ו'תסתבך'? הלא "כל החלומות הולכים אחר הפה"⁽⁷⁾ - אם תבין את האזהרה בדרך לא נכונה, הרי שהסבת את העונש עליך לכיוון אחר! דהיינו: יש כאן אפשרות להסב את האזהרה ע"י פתרון נכון של החלום, משום שהעונש לא יבוא בלא אזהרה, והרי רק הבנה נכונה של האזהרה תביא את העונש, א"כ הבנה אחרת תביא עונש אחר.

(10) על כל מעצוריו ומגבלותיו. ואכמ"ל. (11) כדוגמת: יונה מביעה אשה, לעתים אשתו של החולם-בפתרונות בר הדיא לרבא לחודיה, ג"ו, ופתרון ר' ישמעאל לצדוקי, ג"ו: (12) ברכות ג"ה. (13) ברכות י"ד. (14) ברכות ג"ז: (15) חוץ ממה רבינו. (16) שבת צ"ב. (17) ברכות ג"ו: (18) ברכות ג"ו: ורבא חשש ברצינות, שאל"כ מדוע קילל את בר הדיא בקללה כה נמרצת בסוף? (19) ועיין עוד בכמות צ"ג, מקרה דומה בר' ינאי ור' חייא.

רזה אמנם הפתח לכל ענין הטבת החלום (7) (20) ותענית חלום בשבת (21) והרנאה עצם פלוני בחלומו ישכיס ויאמר פסוק טוב לפני שיקדמנו פסוק רע (17) ולכן גם פירוש טוב של החלום מונע פורענות; וראיה לכך שרק מה שהאדם מבין מתקיים, מהגמ' ש: "שלשה חלומות מתקיימין; חלום של שחרית, וחלום שחלם לו חברו, וחלום שנפתר בתוך חלום" (7) - אלו שלשת סוגי החלום הברורים ביותר; חלום של שחרית שנחלם מיד לפני ההשכמה נזכר ע"י החולם בבירור (22); חלום שחולם לו חברו - הוא אינו יכול להטיל ספק ופקפוק בו; וחלום שנפתר בתוך חלום גם הוא ברור בלי ספק (23) חלומות אלו אינם ניתנים לפירוש בדרך אחרת, ולכן דווקא הם מתקיימים - כפי שהם (24).

ועל פי דברינו אלה נוכל לתרץ סתירה לכאורה. בגמ' בסנהדרין ל. מצינו: "הרי שהיה מצטער על מעות שהניח לו אביו, ובא בעל החלום ואמר לו: כך וכך הן, במקום פלוני הן, של מעשר שני הן, זה היה מעשה, ואמרו: דברי חלומות לא מעלין ולא מורידין" (25) לכאורה דבר זה סותר את כ הבנין שבנינו! ומה עוד, שהרמב"ם (25) הטור (26) והשו"ע (27) פסקו להלכה במילים אלה! אלא שהגמ' בנדרים י. אומרת: "אמר רב יוסף: נידוהו בחלו צריך עשרה בני אדם להתיר לו... א"ל רב אחא לרב אשי: שמתיה ושרו ליה בחלמיה, מאי א"ל: כשם שא"ל לבר בלא תבן, כך א"ל לחלום בלא דברין בטלים (=ולכן אין נידויו מותר, שמא ההתרה היא הדברים הבטלים). (28) בכל חלום ישנם דברים בטלים, כאמור, אבל ישנו גם יסוד אמיתי ונכון. אלא שבחלום המוזכר בסנהדרין יש לנו ספק עדיין בממוץ - וא"כ יש להעמיז את הממוץ על חזקתו, שאינו מעשר שני וכיו"ב. אבל בנידוי, הספק הוא באיסורא אם הוא מנודה אם לאו, ובספק איסורא שאפשר להתיר אותו צריך להתיר, ולכן, הרי הוא כמנודה וצריך התרה. (29)

ונסכם בדברי הרב זצ"ל, המסכמים היטב את כל ענינינו ובנינינו:

"החלומות הגדולים יסוד העולם הם. המדרגות שונות הן. חולמים הם הגביאים, בחלום אדבר בו. חולמים הם המשוררים בהקיץ. חולמים בעלי המחש הגדולים לתקוף העולם. חולמים אגו כולנו בשוב ד' את שיבת ציון.

הגסות של החיים החברותיים, בהיותם שקועים רק בצדם החמרי, נוטלת את אור החלום מן העולם, את זהר ההרחבה שלו, את עליתו העליונה, מהמציאות הקודרת עד שהעולם מפרפר במכאובים מתוך עקיצותיה הארסיות של המציאות, חסרת זהר החלום.

רק המכאובים הם יסורי אהבה, הם ימרקו את העולם, יבררו לו, כמה גדולה היא הטעות של המתפארים במציאות הלקויה, בעת אשר רק החלום החפשי המורד במציאות ובגבוליה, שהוא הוא באמת היותר הווייתית של המציא

ואז שב החלום והיה למחזה ברור. פה אל פה אדבר בו, ומראה ולא בחידות, ותמונת ה' יביט" (30).

---

(20) ועינין שו"ע או"ח סי' ר"כ (21) שו"ע או"ח רפ"ח. (22) וכך הוכיחה הפסיכולוגיה המודרנית. (23) ויתכן שזה מעין הנבואה שבה נפתרים הסמלים בתוך החלום. (24) ועדיין צע"ק. (25) ה'ל' זכיה' ומתנה פ"י ה"ז. (26) חו"מ, רנ"ה, סעי' י"ד. (27) שם, שם, סעי' ט'. (28) וכך פסקו הטור והשו"ע, יו"ד של"ד, סעי' ל"ה. (29) כדברי התשב"ץ, בשו"ת ח"ב סי' קכ"ח, ועיני"ש. (30) אוה"ק, הגיון הקודש, סדר ג'-הדמיון העליון, "החלומות הגדולים" - ח"א עמ' רכ"ו.